

ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ¹

Christophe Charle*

Εδώ και δεκαπέντε χρόνια η συγκριτική ιστορία βρίσκεται στο επίκεντρο των ερωτημάτων που θέτει η ευρωπαϊκή και αμερικανική ιστοριογραφία². Στην ιστορία της διανόησης και του πολιτισμού, οι συγκριτικές απόπειρες αυτού του είδους ήσαν σπανιότερες και δεν απέσπασαν την επιδοκιμασία των ειδικών όλων των χωρών. Ο Michel Espagne, παραδείγματος χάριν, πρόσφατα αμφισβήτησε ακόμη και τη νομιμότητα της σύγκρισης στην ιστορία του πολιτισμού³. Κατ' αυτόν, οποιαδήποτε σύγκριση στην ιστορία του πολιτισμού συνεπάγεται ένα tertium comparationis [τρίτος όρος συγκρίσεως], δηλαδή έναν κοινό κώδικα ανάλυσης. Αυτός ο κώδικας όμως τείνει να γίνει ένα γλωσσάρι κατ' ευφημισμόν που εξηγεί πλημμελώς τις ιδιαιτερότητες κάθε πολιτισμικού πλαισίου, εφόσον η γλώσσα στην οποία εκφράζεται ένας πολιτισμός προβάλλει την πραγματικότητα διαφορετικά. Ο ερευνητής, ανάλογα με το γλωσσάρι που θα προκρίνει, διατρέχει τον κίνδυνο να εκφέρει υπόρρητες αξιολογικές κρίσεις που απορρέουν από το αμοιβαίο βλέμμα των πολιτισμών που συγκρίνονται μεταξύ τους.

Η εθνική προκατάληψη

Εδώ, συνοπλογίζοντας αυτήν τη θεμελιώδη ένσταση, θα σκιαγραφήσω μια εναλλακτική πρόταση⁴ για τον ειδικό τομέα της συγκριτικής ιστορίας των διανοουμένων στην Ευρώπη. Κατ' εμέ, η κοινώς αποδεκτή ιδέα ότι οι εθνικές, και δη ενδοεθνικές, ιδιαιτερότητες των διανοουμένων καθιστούν αδύνατη μιαν αληθινή συγκριτική ιστορία ερμηνεύει λιγότερο την αναντίρρητη δυσκολία του εγχειρήματος και περισσότερο την αντίληψη για την ιστορία των διανοουμένων που κυριαρχεί και προσοιδιάζει σε κάθε πολιτισμικό χώρο. Σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα, η κυρίαρχη αντίληψη στηρίζεται, από τον 19ο αιώνα και μετά, σε ένα πρωταρχικό a priori που έγκειται στο να επιβεβαιώνει και να διασφαλίζει την ιδιαιτερότητα της διανόησης κάθε χώρας, και κατ' επέκταση –εφόσον οι δημιουργοί αυτής της ιστορίας είναι συνάμα κριτές και κρινόμενοι– τη μοναδικότητα των εντοπίων διανοουμένων και τη μη συγκρισιμότητά τους.

Στο βαθμό που οι λιγότερο εγλωβισμένες στο εθνικό πλαίσιο προσωπικότητες των διανοουμένων έλκουν εξαρχής τη βασική τους καταγωγή από τη Γαλλία ή τον ευρωπαϊκό χώρο που επηρεαζόταν από τη Γαλλία, οι κυρίαρχοι διανοούμενοι των άλλων χω-

ρών έφτασαν στο σημείο να αποδώσουν τον άβολο ρόλο του απάτριδος, και δη του ξένου ή του προδότη⁵ στη μερίδα των διανοουμένων που επικαλούνταν τούτο το λιγότερο σοβινιστικό ιδεώδες. Σε σχέση με τα συμφραζόμενα του πρώτου ημίσεως του 19ου αιώνα η αντίδραση αυτή ήταν φυσιολογική: ο γαλλικός πολιτισμός, για λόγους ιστορικούς και πολιτικούς (ο Διαφωτισμός, η Γαλλική Επανάσταση και ο ιμπεριαλισμός που ακολούθησε) προσέκρουε εξαιτίας του ηγεμονισμού του στα εκκολαπτόμενα εθνικά κινήματα. Το νόημα του γαλλικού πολιτισμού άλλαξε προς το τέλος του αιώνα, κατά τη διαμάχη που προκάλεσε τη διαίρεση των διανοουμένων γύρω από την υπόθεση Ντρέυφους στη Γαλλία και στην Ευρώπη. Στη διάρκεια της κρίσης –οι Γάλλοι πολύ συχνά λησμονούν ότι ήταν εξίσου ευρωπαϊκή και γαλλική–, οι σχέσεις μεταξύ των αντιλήψεων περί του διανοούμενου έχουν πράγματι αντιστραφεί.

Στη Γαλλία, οι κυρίαρχοι διανοούμενοι χαρακτηρίζαν τους ντρεϋφουσικούς «διανοούμενους» προδότες και απάτριδες, ενώ, γενικά, οι επιφανέστεροι ευρωπαίοι διανοούμενοι υποστήριζαν τη δράση των ντρεϋφουσικών εναντίον του σοβινισμού και του αντισημιτισμού που έκαναν θραύση στη Γαλλία. Αυτή η αντιστροφή επεξηγεί τη θέση που διατυπώθηκε παραπάνω⁶. Οι διαμάχες ανάμεσα στις δυνατές αντιλήψεις για το ρόλο των διανοουμένων σε κάθε χώρα εξηγούν τη μοναδικότητα, μεταβλητή ανάλογα με τα συμφραζόμενα, των εθνικών προσωπικοτήτων των διανοουμένων· ωστόσο, οι αντιλήψεις αυτές μπορούν να γίνουν κατανοητές αυτές καθαυτές μόνο με τη σύγκριση και τη συνεχή μεταβίβαση των εννοιών από τον έναν πολιτισμικό χώρο στον άλλο. Επομένως, η μεθοδική σύγκριση μεταξύ των ιδιαίτερων ιστοριών των ευρωπαίων διανοουμένων δεν είναι θεωρητική άσκηση, αλλά αποτελεί το αυθεντικό εργαλείο με το οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τις ιδιαιτερότητες στο βαθμό που αυτές είναι παράγωγο γενικότερων αγώνων που διαδραματίζονται σε υπερεθνική κλίμακα.

Για τη συγκριτική ιστορία των διανοουμένων, το κεντρικό διακύβευμα είναι πράγματι η εξέταση των όρων δυνατότητας μιας καθολικής έννοιας που θα χαρακτηρίζει τις συμβολικές δραστηριότητες σε κάθε κοινωνία. Βεβαίως, λειτουργίες διανόησης [fonctions intellectuelles] υπάρχουν παντού· μπορούμε όμως να τις προδιορίσουμε με τον όρο του «διανοούμενου» [intellectuel] ή με τα παράγωγά του στις άλλες γλώσσες, τα οποία γεννήθηκαν από την οικουμενικοποίηση των γαλλικών συμφραζομένων και από τον ευφημισμό του αρχικού πολιτικού και ιδεολογικού υπόβαθρου αυτών των συμφραζομένων;

Στην πραγματικότητα, η εμφάνιση των διανοουμένων στη Γαλλία προς το τέλος του 19ου αιώνα με τη νέα σημασία του όρου –δηλα-

δή ως κατόχων ενός συμβολικού κεφαλαίου, ως υπερασπιστών ορισμένων αξιών στο όνομα των οποίων παρεμβαίνουν συλλογικά στην πολιτική διαμάχη, χωρίς να είναι οι ίδιοι κατ' ανάγκην επαγγελματίες της πολιτικής⁷– έγινε σχεδόν ταυτόχρονα, ποικιλοτρόπως και ανισομερώς στις περισσότερες ευρωπαϊκές αλλά και μη ευρωπαϊκές χώρες. Τα στάδια αυτής της διαδικασίας ήταν επίσης –με κάποιες χρονολογικές αναντιστοιχίες– ανάλογα. Η βαθμιαία διεύρυνση της όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους επικύρωσε και διέδωσε το λεξιλόγιό της υποδεικνύει ότι οι δομικές ομοιότητες μεταξύ των διαφόρων πεδίων της διανόησης είναι πολύ πιο ξεκάθαρες απ' ό,τι άλλοτε. Από αυτή την περίοδο και μετά, η έννοια του διανοούμενου, καθώς και οι νέοι όροι και οι κοινωνικές παραστάσεις που τον συνοδεύουν, έχει τρεις διαστάσεις που απουσιάζουν εν μέρει ή εξ ολοκλήρου από τη σημασιολογία της πρότερης, πιο περιορισμένης ορολογίας: την κοινωνική διάσταση, την πολιτισμική και την πολιτική⁸ (λιγότερο γενική, όπου και εντοπίζεται το διακύβευμα της διαμάχης ανάλογα με τα διαφορετικά συμφραζόμενα). Οι κλασικές συγκρίσεις, δηλαδή οι ανισορροπίες, έχουν την τάση –χωρίς να το αντιλαμβάνονται– να ευνοούν καταχρηστικά τη μία από τις τρεις διαστάσεις ή να υποβιβάζουν τη μία ή την άλλη από τις δύο διαστάσεις στο επίπεδο της τρίτης.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι συνθετέστεροι ορισμοί, φονξιοναλιστικού τύπου, υποστηρίζουν τον καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα σε χειρώνακτες και διανοούμενους και διευρύνουν επ' αόριστον το σύνολο των εν λόγω ομάδων στο βαθμό που βελτιώνεται το πολιτισμικό επίπεδο μια χώρας. Συνεπώς, τούτοι οι ορισμοί καταλήγουν αποκλειστικά σε έναν ρηχό εξελικτισμό⁹. Αντίθετα, οι πολιτισμικοί ορισμοί υιοθετούν ασυνείδητα μιαν ελιτιστική αντίληψη και περιορίζονται στους πιο προβεβλημένους δημιουργούς, που προβιβάζονται στη βαθμίδα του παραδείγματος ή του εκπροσώπου του συνόλου των διανοουμένων· έτσι, δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να παραείνουν το προφητικό και ρομαντικό όραμα του πρώτου ημίσεως του 19ου αιώνα, το οποίο κυριάρχησε επί μακρόν στην ιστορία των ιδεών, στην ιστορία της λογοτεχνίας ή των επιστημών. Σύμφωνα με τούτη την κανονιστική άποψη, η παραπάνω κοινωνική διάσταση αποσιωπάται ευρέως υπέρ μιας πινακοθήκης προσώπων-εξαίρεσεων που τα παρατηρούμε γι' αυτά και μόνο ή για τους συγγενικούς πνευματικούς και ιδεολογικούς δεσμούς τους.

Η πολιτική αντίληψη, τελικά, απορρέει από πολλές ιστορικές στρωματώσεις και θεμελιώνει την αντισυγκριτική προκατάληψη που προαναφέραμε, εφόσον η μεγαλύτερη ιδιαιτερότητα σε κάθε χώρα είναι ακριβώς η πολιτική ιστορία. Η παλαιότερη αντίληψη, επαναληπτική, είναι η αντίληψη της δυσφήμισης μετά από μια πε-

ρίοδο ιστορικών ταραχών, όταν οι νέες ιδέες και οι διανοούμενοι θα βρεθούν στο προσκήνιο: εξ ου και το είδος της «δίκης των διανοουμένων», η οποία αρχίζει με τον Burke την επαύριο της Γαλλικής Επανάστασης, αναζωπυρώνεται μετά τις επαναστάσεις του 1848 και αναδύεται αιφνிடιαστικά μετά την υπόθεση Ντρέυφους ή στις δεκαετίες του '30, '40 και '80 τούτου του αιώνα. Στο βαθμό που έχουμε να κάνουμε με γεγονότα ευρωπαϊκής διάστασης, οι πολεμικές αυτού του είδους επηρεάζουν τις κοινωνικές αντιλήψεις για τους διανοούμενους σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Ωστόσο, και εδώ βρίσκεται το κρίσιμο πρόβλημα μιας καθαρά πολιτικής προσέγγισης, η προφανής αιώνια επιστροφή της «αντίδραστικής» ή/και «επαναστατικής ρητορικής»¹⁰ αποκρύπτει το γεγονός ότι ο χώρος της πολιτικής και συμβολικής δράσης των διανο-

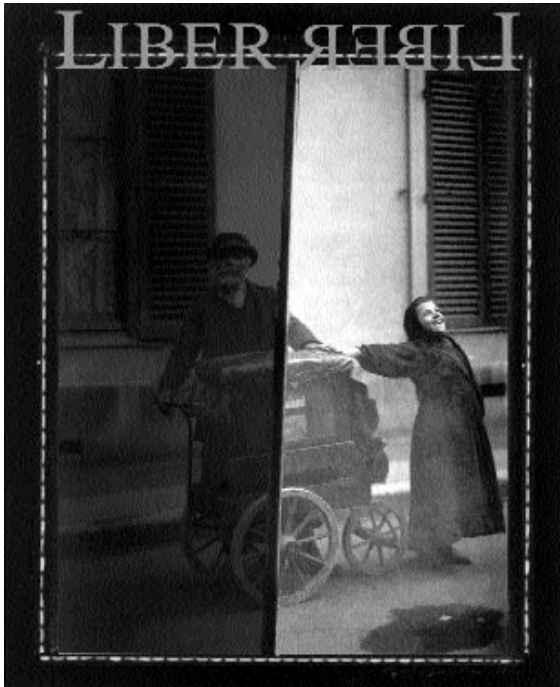
ουμένων είναι στενά εξαρτημένος από τους μετασχηματισμούς της συνολικής κοινωνίας, των πεδίων της διανόησης (εθνικών, ενδοεθνικών ή υπερεθνικών) και του ανταγωνισμού μεταξύ των άλλων δυνάμεων μορφών πολιτικής δράσης.

Αντίθετα προς αυτές τις περιοριστικές προσεγγίσεις –που τείνουν ταυτόχρονα να ευνοούν τον δείνα εθνικό χώρο όπου μία προσέγγιση εφαρμόζεται καλύτερα από κάποια άλλη–, η συγκριτική ιστορία οφείλει να διερευνήσει από κοινού και τις τρεις διαστάσεις της έννοιας του διανοούμενου, για να κατανοήσει τις αποκλίσεις, τις συγκλίσεις και τις αναντιστοιχίες μεταξύ των χωρών.

Παρ' όλα αυτά, οι γενικές κοινωνικές-ιστορικές αναντιστοιχίες μεταξύ διαφορετικών ευρωπαϊκών χωρών θα μπορούσαν να καταστήσουν προβληματική τη φιλοδοξία μιας συγκριτικής προσέγγισης που θα ξεπερνού-

σε το στάδιο της γενικότητας. Πώς να συγκρίνεις μεταξύ τους την κατάσταση των διανοουμένων που ζουν στις φιλελεύθερες και συντηρητικές χώρες, στις χώρες όπου δεσπόζει η αριστοκρατία και στις άλλες όπου κυριαρχούν οι αστικές αξίες και οι εξισωτικοί οραματισμοί, στις πολιτισμικά αναπτυγμένες χώρες και σε κάποιες άλλες που ακόμη ταλανίζονται εξαιτίας της υπανάπτυξης και του αναλφαριθτισμού; Δεν είναι άραγε γνωστό εκ των προτέρων το αποτέλεσμα, αν λάβουμε υπ' όψιν τις πιο εξόφθαλμες βασικές διαφορές που διατυπώθηκαν εδώ εν συντομία;

Στην πραγματικότητα, κάθε πολιτισμός στοχάζεται τον εαυτό του μέσω της μυστικής του σύμπτωσης ή της διαφοράς του με/από τους άλλους πολιτισμούς, χωρίς να εξαιρούνται εκείνοι που κυριαρχούν και διακατέχονται από μιαν αξίωση καθολικότητας, όπως είναι ο γαλλικός πολιτισμός. Στη σύγχρονη εποχή, όλα τα σημαντικά πολιτισμικά ρεύματα προσδιορίζονται μέσω του συσχετισμού τους με πολιτισμικά ρεύματα όχι μόνο προγενέστερα αλλά συχνά και διεθνή, τα οποία χρησιμεύουν ως εχέγγυο ή ως αρνητικός όρος σύ-

γκρισης με σκοπό τη διεκδίκηση της καινοτομίας: ως προς αυτό, η μόνη αμνηχανία που μπορεί να αντιμετωπίσει κανείς έγκειται στην επιλογή των σχετικών παραδειγμάτων, από τον ρομαντισμό έως τον υπερρεαλισμό και τον δομισμό, περνώντας μέσα από τον νατουραλισμό και τον συμβολισμό.

Ορισμένοι μπορεί να προβάλλουν την ένσταση ότι εδώ πρόκειται για ένα τυπικό φαινόμενο των πρωτοποριών και ότι από αυτή την άποψη η αλληλεγγύη που μνημονεύσαμε παραπάνω μεταξύ των ευρωπαϊών διανοουμένων και των πρώτων ντρεϋφουσικών διανοουμένων είναι απλώς μία ειδική περίπτωση συμμαχίας μεταξύ πρωτοποριών. Στην πραγματικότητα, η προοπτική που προτείνουμε δίνει τη δυνατότητα να ανακαλύψουμε ένα φαινόμενο που η εθνική ή εθνικιστική προσέγγιση της ιστορίας των διανοουμένων πολύ συχνά το υποτιμά. Τις περισσότερες φορές, αυτοί που πράγματι ενισχύουν τις απομιμήσεις, τις επιρροές και τις μεταβιβάσεις μεταξύ των πολιτισμικών χώρων είναι οι εγγυητές των ορθοδοξιών ή των οπισθοφυλακών, καταγγέλλοντας μάλιστα ως ξένες ορισμένες από τις καινοτομίες. Έτσι, χάρη σ' αυτούς, οι μορφές αλληλεγγύης που υπερβαίνουν τα σύνορα συνειδητοποιούνται υποχρεωτικά από τις πρωτοπορίες και τους υπέρμαχους μιας οικουμενικής θεώρησης, οι οποίοι μπορεί να δеляζονται απο την αναδίπλωση εις εαυτόν στον ελεφάντινο πύργο ή/και από ένα λόγο που προορίζεται για τους happy few.

Κατά συνέπεια, η σύγκριση όχι μόνο νομιμοποιείται λόγω της ιδιόρρυθμης πολιτισμικής κατάστασης της Ευρώπης η οποία συντίθεται από γλωσσικούς χώρους που εγκιβωτίζονται και διασταυρώνονται, αλλά είναι και απαραίτητη για να προφυλαχτούμε από τις αντιθετικές αντιλήψεις που συνεπάγεται η θεώρηση ενός πολυδιάστατου αντικειμένου. Αντίθετα προς τους διανοούμενους του 19ου αιώνα –οι οποίοι συγκρότησαν ως επί το πλείστον τους πολιτισμικούς κανόνες κάθε έθνους που μας κληροδοτήθηκαν για διαφορετικούς λόγους και, συνεπώς, επηρεάζουν ασυνείδητα τον τρόπο της πολιτισμικής και κοινωνικής μας θεώρησης–, η σύγκριση έχει το πλεονέκτημα να σχετικοποιεί, εντός ενός και μόνον εθνικού χώρου, αυτό που φαίνεται αυτονόητο. Οι γάλλοι διανοούμενοι, εν ονό-

ματι μιας παράδοσης δύο αιώνων και μιας αφηρημένης οικουμενικότητας που λειτούργησε ως πρότυπο για πολλές περιοχές του κόσμου, τείνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό να πέφτουν στην παγίδα του εθνοκεντρισμού. Ο συγγραφέας αυτού του άρθρου, καθώς προέρχεται από αυτό το πολιτισμικό περιβάλλον, κινδυνεύει επίσης να γίνει θύμα του εθνοκεντρισμού· επομένως η σύγκριση είναι απαραίτητη ασπίδα προστασίας.

Για να αποφύγουμε τη δημιουργία απλουστεντικών αντιθέσεων, που βασίζονται σε παιγνίδια αντικατοπτρισμού αλλά είναι απλώς στρατηγικές ιδιοκεντρικής προβολής θα πρέπει επιπλέον –όσο είναι δυνατόν– να αντιληφθούμε την πολύπλευρη διάσταση της σύγκρισης. Έτσι, συχνά έχει δοθεί έμφαση στις γαλλογερμανικές σχέσεις των διανοουμένων λόγω της έντασης του διαλόγου μεταξύ των δύο πολιτισμών εδώ και δύο αιώνες. Αυτό όμως δεν σημαίνει

ότι πρέπει να λησμονούμε ότι στις διμερείς πολιτισμικές σχέσεις συχνά υπάρχει η μεσολάβηση άλλων γλωσσικών χώρων¹¹. Οι διανοούμενοι των κυρίαρχων πολιτισμών συχνά επικοινωνούν με τη μεσολάβηση κυριαρχημένων πολιτισμών ή καποιων ουδέτερων χώρων που συχνά τους παραμελούμε υπερβολικά επειδή είναι λιγότερο ορατοί. Αυτό ακριβώς ισχύει για την Ελβετία, το Βέλγιο, την Ολλανδία –τρεις χώρες υποδοχής προσφύγων, διανοουμένων ή πολιτικών, του 19ου και 20ού αιώνα, οι οποίες σχηματίζουν μια ζώνη επαφής μεταξύ των τριών πρωταρχικών πολιτισμών της δυτικής Ευρώπης. Το ίδιο συμβαίνει με τους διανοούμενους της Ιταλίας, της Αυστρίας και της Ισπανίας, οι οποίοι συνεχώς αυτοπροσδιορίζονται μέσω μιας διπλής –γαλλικής και γερμανικής– συγκριτικής αναφοράς: οι διανοούμενοι της Ρωσίας αυτοπροσδιορίζονται έχοντας απέναντί τους τη Δύση στο σύνολό της – ιδιαιτέρα τη Γαλλία και τη Γερμανία– κ.λπ. Στις πολύγλωσσες και πολυεθντικές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης η αντιπαραβολή είναι σχεδόν διαρκής και καθημερινή· επιπλέον συνδηλώνεται κοινωνικά και πολιτικά σε συνάρτηση με την ιεραρχία των γλωσσών και των εθνοτήτων σε μια δεδομένη περιοχή. Συνεπώς, στην ειδική περίπτωση των διανοουμένων η συγκριτική πρακτική είναι επίσης η προσπέλαση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε και ορίζουμε την κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα

τα των ομάδων που αναλύονται από τον ιστορικό. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν ότι οι ποικίλες αντιπαρατιθέμενες αντιλήψεις περί διανοουμένων στην Ευρώπη μπορούν να αναχθούν στην αντίθεση ανάμεσα σε εκείνους που υπηρετούν τη διάβαση των συνόρων και στους άλλους που τα φρουρούν. Έτσι, η κλασική αντίθεση ανάμεσα στις δύο Γαλλίες –που δημιουργείται τη στιγμή της υπόθεσης Ντρέφους– επανεμφανίζεται *mutatis mutandis* στην αντίθεση μεταξύ της Γερμανίας της Aufklärung [του Διαφωτισμού] προς τη Γερμανία της Kulturnation [του πολιτισμικού έθνους]¹², ή μεταξύ της Αγγλίας των colleges και της αγγλικανικής παράδοσης προς την παράδοση των Φαβιανών¹³ και του Tom Paine, ή μεταξύ των δυτικόφρονων Ρώσων προς τους σλαβοφίλους Ρώσους, κ.λπ. Σε κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις, το έθνος, ο πολιτισμός και η πολιτική διαμάχη προσδιορίζονται από το άνοιγμα ή το κλείσιμο προς την Ευρώπη και τον κόσμο. Επομένως, η συγκριτική ιστορία των διανοουμένων θα πρέπει να μας δώσει επιτέλους τη δυνατότητα να παύσουμε να καλλιεργούμε έναν πολιτισμικό εθνικισμό περίπου δύο αιώνων, απο τον οποίο ακόμη δεν έχουν απαλλαγεί τελείως οι ιστορικοί της σύγχρονης εποχής: αυτός ο εθνικισμός έχει εμποτίσει πολύ βαθιά ακομη και τη ρηξικέλευθη ιστοριογραφική παράδοση, το ακαδημαϊκό ασυνείδητο των διανοουμένων, ακόμη και εκείνων που στηλιτεύουν τον «συνήθη» εθνικισμό ή που φαντάζονται την Ευρώπη της διανόησης απλώς σαν τη μεγέθυνση του πεδίου της δικής τους εθνικής διανόησης. Μετά το πέρας αυτού του αυτοαναλυτικού εγχειρήματος, οι Ευρωπαίοι διανοούμενοι θα είναι πλέον σε θέση να επανασυνδεθούν πραγματικά με ό,τι καλύτερο διαθέτει η κληρονομιά του 18ου αιώνα και το οποίο συνοψίζεται στους δύο όρους της «πολιτείας των γραμμάτων» και του εγκυκλοπαιδισμού: δηλαδή με την Ευρώπη των διανοουμένων που έως το 1848 ήταν ακόμη μια πολιτική πραγματικότητα και που οφείλουμε να την οικοδομήσουμε εκ νέου.

Μετάφραση από τα γαλλικά
Βαγγέλης Μπιτσώρης
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών
Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

*Ο Christophe Charle είναι ιστορικός και διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, Paris-1. Έχει δημοσιεύσει τα έργα: *Les Élités de la République (1800-1900)*, Fayard, 1987· *Naissance des intellectuels (1800-1900)*, Minuit, 1990· *Les Intellectuels en Europe au XIXe siècle*, Seuil, 1996.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 26, Μάρτιος 1996
2. Βλ. κυρίως τον απολογισμό του H. Kaelble, «La recherche européenne en histoire sociale comparative», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 106-107, Μάρτιος 1995, σσ. 67-79.
3. «Sur les limites du comparatisme en histoire culturelle», *Genèses*, 17, 1994, σσ. 112-121.
4. Εδώ στηρίζομαι στα συμπεράσματα του έργου μου *Les Intellectuels en Europe au XIXe siècle*, Seuil, Παρίσι, 1996.
5. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, η μοναδική ευρωπαϊκή ιστορία των διανοουμένων που υπάρχει σήμερα είναι η ιστορία των εξόριστων διανοουμένων, από τον Heine έως τους διαφωνούντες των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης.
6. Βλ. τα σχετικά άρθρα, αφιερωμένα σε διάφορες χώρες, στο βιβλίο: Michel Drouin (επιμ.), *L'Affaire Dreyfus de A à Z*, Flammarion, Παρίσι, 1994.
7. Για τη Γαλλία βλ. το έργο του C. Charle, *Naissance des intellectuels (1800-1900)*, Minuit, Παρίσι, 1990· για τις άλλες χώρες το βιβλίο που αναφέρεται στη σημείωση 2, και για τη Γερμανία το συλλογικό έργο των G. Hübinger & W. J. Mommsen (επιμ.), *Intellektuelle im Deutschen Kaiserreich*, Fischer Taschenbuch Verlag, Φρανκφούρτη, 1993.
8. Ένα μέρος των παραλλαγών του όρου οφείλεται στην ξένη ή μη ξένη ρίζα της λέξης που έχει εισαχθεί στα εν λόγω γλωσσικά συμφραζόμενα. Στις λατινογενείς γλώσσες ή στα αγγλικά, η συνήχηση των άμεσων ισοδυνάμων του όρου «διανοούμενος» είναι λιγότερο ξενική, λιγότερο λόγια και περισσότερο απροσδιόριστη ως προς την κοινωνική της κατάταξη απ' ό,τι στις μη ρομανικές ή μη εκρομανισμένες γλώσσες όπως είναι οι γερμανικές ή οι σλαβικές. Κατά δεύτερο λόγο, αυτές οι γλώσσες ενδέχεται να διαθέτουν κάποιους άλλους όρους που βασίζονται σε άλλες ρίζες ή που ανάγονται σε μια παλαιότερη ιστορική περίοδο· σε σύγκριση με αυτούς τους όρους η συγκεκριμένη ξένη λέξη επιβάλλεται δυσκολότερα, εκτός από εκείνους τους χώρους που επιδιώκουν να ξεχωρίσουν απο το κοινολεκτούμενο, περιορίζοντας όμως κατ' αυτόν τον τρόπο τη χρήση και το φάσμα των σημασιών.
9. Η αντίληψη αυτή εκφράζεται ειδικά από ορισμένους αγγλοσάξονες κοινωνιολόγους, από την παλαιά σοβιετική ιστοριογραφία ή από τις χώρες που αυτή επηρεάζει.
10. Βλ. A. Hirschman, *Deux siècles de rhétorique réactionnaire*, Fayard, Παρίσι, 1990.
11. Βλ. «Le miroir allemand», *Revue germanique internationale*, 4, 1995.
12. Εδώ μπορούμε να μνημονεύσουμε ακόμη και την αντιπαράθεση των Παλαιοεγγελλικών προς τους Νεοεγγελλικούς, των ιδεών του 1789 προς τις «ιδέες του 1914».
13. Οπαδοί της Fabian Society (Φαβιανή Εταιρεία), βρετανικού σοσιαλιστικού συνδέσμου, ο οποίος ιδρύθηκε στις 18 Ιανουαρίου 1884 και αντλεί το όνομά του από τον ρωμαίο ύπατο και δικτάτορα Fabius Cunctator. Τα ιδρυτικά του μέλη ήσαν φιλόανθρωποι διανοούμενοι, αρνητές του μαρξισμού και υποστηρικτές της κοινοκτημοσύνης των μέσων παραγωγής και της διαχείρισής τους προς όφελος όλων. (Σ.τ.μ.)

